

Geleji Katona István politikai metaforái

A 17. században, Geleji Katona István műveiben – prédikációiban, dogmatikai értekezéseiben – a politikáról való beszéd helyett, bár ennek megléte a 16. századi postillákban sem kötelező érvényű, a teológiai mondanivaló kerül előtérbe és válik hangsúlyossá. A politikai metaforákat argumentációs eszközként alkalmazza dogmatikai tételek bizonyítására vagy szemléltetésére. Ezeknek a metaforáknak a használata tendencia-jellegű életművében – már legkorábbi prédikációs kötetében, a *Praeconium Evangelicum*ban találhatunk erre példát.¹

Dolgozatomban a politikai metaforát mint *terminus technicus* olyan metaforákra illetve metafora-csoportokra vonatkoztatom, amelyek a politikai nyelvből vett elemekből, szavakból, kifejezésekből és aktusokból épülnek fel, abból a célból, hogy egy adott teológia problémát, polémiát világítsanak meg. Központi elemeit a fejedelem, a követ, a király, a tanácsos fogalmak képezik, valamint ezek latin nyelvű megfelelői, azaz a *principalis*, a *legatus*, az *accessor*. A követ küldése, fogadása, hatalom birtoklása, betöltése, különböző jogkörök betölthetősége mint politikai aktus szerepel a metaforákban.

A leginkább körülhatárolható és jól elkülöníthető metafora-csoportot a *Titkok titka* című vallási tanításában találhatjuk.² Tizennyolc alkalommal használja Krisztus eljövételével kapcsolatban az égi közbenjáró és a földi követ, azaz *paraklétosz* és *legátus* analógiáját. A politikai metaforák más teológiai kontextusban előkerülnek Geleji Katona prédikációiban is. Ezek típusait és a kötetekben illetve a Katona-életműben betöltött szerepüket és funkcióikat mutatom be jelen dolgozatban, valamint előfordulási helyüket, kontextusukat és szerkezetüket.

Elsőként rövid kitekintést teszek a metafora és analógia terminológiai problémájára.

¹ GÁL Lajos, *Geleji Katona István igehirdetése*, Theologiai Szemle, 1939, 133.

² Az RMNy vallási tanításként sorolja be műfajilag, dolgozatomban ezt a műfaji kategóriát fogadom el. Azonban szükséges megemlíteni, hogy Gál Lajos tanulmányában mindvégig prédikációs kötetként kezeli: A *Titkok titka* „tartalmazza ajánló beszédét Rákóczi György fejedelemhez; előszavát a kegyes olvasókhöz és utána húsz prédikációját a Titkok Titka kinyilatkoztatásának, melyet két fő részben (vágaték) prédikációként (melyet részeknek nevez) fejt ki.” = GÁL, *i. m.*, 6.

Analógia és metafora problematikája a teológiai nyelvben

A teológiai tárgyú művekben, legyen az hitvita vagy prédikáció, az argumentációs eszköztár egyik leggyakoribb elemeként a metafora szerepel. A hasonlóság és azonosság kérdése Isten és a teremtett világ között számos problémát vet fel. A teológiai nyelv természete önmagában hordozza a kérdést: hogyan és milyen formában „lehetséges és megengedett a teremtett világon belüli valóságot analógiaként használni Istennel kapcsolatban.”³

Bloomfield megállapítja Gottlieb Söhngen és Ralph McInerny munkáira hivatkozva, hogy „a metafora az analógia egyik, talán legjelentősebb típusa, amelynek segítségével beszélhet az Istenről a teológiában, a homályos és intuitív dolgokról az irodalmi, humanisztikus vagy éppen filozófiai megnyilatkozások során.”⁴

Nehéz meghatározni egészen pontosan, hogy az analógia és a metafora között hol húzhatunk határvonalat. Vitatott kérdés a szakirodalomban, hogy egyáltalán szükséges-e ennek a határvonalnak a felállítása. Alister E. McGrath a teológiai nyelv természetében elkülöníti a két nyelvi jelenséget: a metafora és analógia közötti alapvető különbség abban áll, hogy amíg a metafora „összekeveri a hasonlóságot és a különbözőséget, és azt hangsúlyozza, hogy két összehasonlított tárgy között egyszerre léteznek hasonlóságok és eltérések”, addig az analógia „a hasonlóságok közvetlen vonalát” követi.⁵

Egy metafora alkalmazásakor két különböző létező (dolog, tárgy, esemény stb.) közötti hasonlóság esetén felhasználjuk az ismertebb tulajdonságait, attribútumait a kevésbé ismert létező bemutatására, míg az analógia alapvetően a tényleges hasonlóság kifejezésére szolgál.⁶

Ha McGrath terminológiáját vesszük alapul, az általam elemezni kívánt nyelvi jelenség a metaforák körébe tartozik, hiszen a vizsgált szövegek alapfunkciója a hasonlóság és különbség kifejezése, megvilágítása, tisztázása, a kérdéses polémiában való egyértelmű állásfoglalás kifejtése.

³Alister E. McGRATH, *Bevezetés a keresztény teológiába*, Budapest, Osiris, 2002, 135.

⁴Morton W. BLOOMFIELD, *Stilisztika és irodalomelmélet*, Helikon, 1988/3-4, 329.

⁵Alister E. McGRATH, *i. m.*, 138.

⁶Alister E. McGRATH, *i. m.*, 138.

1. A 16–17. századi prédikációk eltérő metafora-használata

A 16. századi prédikációk a politikáról való beszéd során a bibliai helyeket, példákat, történeteket használják fel a politikai nevelés, oktatás vagy akár a hatalmi reprezentáció szolgálatára. Ezekben a beszédekben metaforák használata segíti a befogadást, az értelmezést, alkalmas szemléltetésre valamint a hallgatóság és az olvasóközönség meggyőzésére.

A politikai metaforák vizsgálata során alapvető különbséget állapíthatunk meg a 16. és 17. századi teológiai-dogmatikai tárgyú szövegek között: a vizsgált szövegekben – prédikáció, hitvita, vallási tanítás – a politikáról való beszéd milyen funkcióval bír, eszköz-e avagy cél az ige hirdetés, a tanítás, az oktatás aktusában?

A 16. században a prédikációk biztosítanak műfaji keretet és jelentenek minél szélesebb körű lehetőséget politikai oktatásra és nevelésre, hiszen ez az a kommunikációs eszköz, amely a legszélesebb néprétegekhez is eljut. Gyakori téma ezekben a politikai tárgyú prédikációkban az adózás témája, az uralom, a fejedelem legitimitációja, a fejedelemségek hivatali apparátusának jogkörei, az alattvalók fejedelemmel szembeni kötelességei. Bornemisza Péter foliopostillájának két prédikációja épül az itt felsorolt témák köré. Mindkét prédikáció célját a politikai tanításban jelölhetjük ki. A tanítását bibliai hely köré építi, valamint további helyek felsorolászerű felvonultatásával és ezekhez fűződő rövid magyarázatokkal szerkeszti össze a prédikációit, a beszéd célját ő maga jelöli ki.⁷ A dolgozatomban feltett kérdés így a következőképpen módosul: ki, hogyan és mire tanít? Látható, Bornemisza Péter a prédikáció műfaját világi nevelésre használja, a politikai tanítást bibliai helyekből vezeti le. A prédikáció eszköze a hatalmi legitimitációnak, a politikai nevelésnek.

Alig több mint fél évszázaddal később Geleji Katona műveiben azt láthatjuk, hogy a prédikáció műfaja letisztultabb formát ölt. A *Váltság titka* második kötetének *A barátságos olvasókhöz* szóló ajánlásában fogalmazza meg erre irányuló szándékát.⁸ A *Váltság titka* három

⁷ „Meg hallottuc az Euangeliomba, hogy az Wr Christus ő magais inte, az fejedelmekhez valo engedelemre bennünc, midön azt mondana: Adgyatoc meg az mi Czaszare Czaszarnac. De miért hogy mind ket felöl sok fele fogyatkozásoc vadnac ez világ szerre, mind az feiedelmektül, mind az alatta valoktul, az feiedelmeccis nem ismeric magokat, nem értelem szerint beczülic magokat, nem ertic tiszteket, gondot sem viselne rea. Az alattoc valois nem tudgya beczülni elötte iaroikat, azért mind az ket felnecc tanusagira szükseg igaz ertelemmel szep dolgokat szolnunc az feiedelemsegröl.” (BORNEMISZA Péter, *Predicatioc egész esztendő által minden vasarnapra rendeltetec euangeliombol*, Detrekő-Rárbok, 1584, kiad. KÖSZEGHI Péter, tan. OLÁH Szabolcs, Bp., Balassi, MTA ITI, OSzK, 2000, DCLXXVIIIb).

⁸ „... én a’ feddözésben s’ a’ lelki-isméretnek visgálatatásában, meg-vallom, hogy szintén a’ nyira el nem mentem. Mind-azon-által a’ hol a’ bötü hozta, s’ az alkalmatosság engedte, ha tsak szükönn-is, de azért ugyan azt-is illetem tettem, ugy, hogy az értelmes Tanitónak, ha ki ez munkámval élnie fog, könyü-lészen a’ környül-állásoknak kívánságok szerént az bővebbitenie. Talám ha ugyan a’ nak adtam-volna magamot, s’ Isten a’ ra birta-volna elmémet, engemet-is ő Felsége segített-volna valamire, és ha nem szintén kellete-ként-is, de valami fél-részént, a’ lelki-isméretet én-is czubákolhattam-volna: De én mivel láttam, hogy inkább mindenek, tsak *practicé*, az

prédikációs kötete elsősorban a dogmatikai tanítás funkcióját tölti be. A vizsgálatok Geleji Katona műveire nézve azt mutatják, hogy a teológiai mondanivaló kerül előtérbe, munkásságában a polémia központi helyet foglal el.⁹ A legerőteljesebben a *Titkok titka* című művére jellemző a polémia, ami nem meglepő, hiszen a kálvinisták és az unitáriusok között lezajlott 1641. évi kolozsvári hitvita főbb tézisei és Enyedi György bibliamagyarázatának cáfolata képezi a mű alapját.

A Titkok titka keletkezési körülményei

Geleji Katona *Titkok titka* című műve korábban még nem volt részletes, körültekintő és mélyreható elemzés tárgya. Gál Lajos ugyan széleskörű elemzést végzett Geleji Katona munkásságát vizsgálva, de erre a kötetre csupán felületes utalásokat tett.¹⁰ Gál Lajos a *Titkok titkáról* a következő megállapításokat teszi: „A *Titkok titka* nem jöhet figyelembe a perikopa szempontjából, mert kizárólag a szentháromság hitigazságának dogmatikai bizonyítására szolgáltak ott foglalt beszédei és hozzájuk válogatta mind az ó- mind az újszövetségből az általa legmegfelelőbbnek vélt textusokat.”¹¹ Pár lappal később hozzáteszi, hogy „a *Titkok titka* beszédei eltérően a *Praeconium Evangelicum* és a *Váltság titka* beszédeitől, nem felosztásosak”,¹² hanem kizárólag a kolozsvári hitvitának főbb téziseit osztja Geleji Katona beszédekre. Emellett megállapítja, hogy „mindazonáltal textusok szerint folynak.”¹³ Gál Lajos

erköltsökről predikálnak, (mellyet én, ha képesség szerént léssen, nem-is óltsárlok, sem kárhoztatok) s’ a’ hit ágazatit pedig, és azok felől valo villongásokat tanításikban vagy tellyességesen el-mulatják, vagy tsak igen gyengén illetik, szánt-szándékval Isten indításából, az én velem egygyütt élt, s’ nálamnál elébb-kelhető tudos egyházi nagy embereknek, és méltóságos külső fő rendeknek javallásokból, és ösztönzésekből, magamot ki-vált-képpen a’ra fogtam, s’ Istennek hála én soha még e’dig meg sem bántam.

En nyilvánvalóval sem nem irégylem, sem nem szégyenlem, ha kiket hallok, vagy olvasok, hogy ezen *textusok* nálamnál készületesben fejtegetik, s’ a’ kegyességnek gyakoroltatására küllyebb-terjesztik, hanem inkább gyönyörködöm benne, ismervén az Istennek sok formáju kegyelmét, és böltsességét belőle, a’ki az ő Szent Lelke által különbekben különbben szokott munkálkodnia, a’mint az ő szabados jo-akarátja tartja. Ha azok, nékik más céljok lévén, sokakat mondanak, vagy irnak ollyakat, a’mellyek az én tanításimban nintsenek, talám megént az övéikben nintsenek mind azok, a’mellyek az enyimben meg-vagynak; öszve nem beszélhetünk, hogy mindnyájjan mindenkor tsak ugyan azon egy dolgot szolljuk, vagy irjuk; elég ha egy-másval ellenkezőket nem szollunk, sem irunk. Ugy látom, hogy mások-is majd a’menyin vagynak, meg a’nyi modon predikálnak; de a’ mód ám légyen különbözö, tsak a’ dolog légyen a’ hitnek *analogiajával*, egy-nyomban járo igazságával, egygyező, és éppültre szolgáló.” (GELEJI KATONA István, *A váltság titkának második volumenje*, Várad, 1647, H₄a-b; továbbiakban lásd: RMK I, 799 – RMNy 2197).

⁹ HELTAI János, *A nyomtatott vallási vitairatok Magyarországon a 17. század első felében (1601–1655) = „Tenger az igaz hitrül való egyenletlenségek vitatásának eláradott özöne...”, Tanulmányok XV–XIX. századi hitvitáinkról*, szerk. HELTAI János, TASI Réka, Miskolc, Miskolci Egyetem BTK, Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, 2005, 142–143.

¹⁰ GÁL, *i. m.*, 5–6, 97, 100–101.

¹¹ GÁL, *i. m.*, 97.

¹² GÁL, *i. m.*, 101.

¹³ Uo.

a továbbiakban nem elemzi a *Titkok titkát*, a prédikációs kötetektől eltérő szerkesztésmóddal nem tud mit kezdeni, mivel Geleji Katona művének részei – hasonlóan prédikációgyűjteményeihez – textusokra épülnek, amint Gál meg is említi: „Mindegyik rész azzal kezdődik, hogy megmondja milyen bizonytságot hoz elő az idézett igével, textussal kapcsolatosan és úgy következik annak a bizonyítása, feleletek és ellenvetések formájában.”¹⁴ Tanulmányában arról sem tesz említést, hogy Geleji Katona művében a leggyakrabban hivatkozott illetőleg cáfolt szerző Enyedi György, tehát nem csupán a kolozsvári hitvitát dolgozza fel, hanem a hitvita feltehetően csak a mű szerkezeti vázát adja, hiszen Geleji Katona nagyobb részben azokat a textusokat használja fel a könyvében, amelyekre Enyedi bibliamagyarázata épül. A *Titkok titka* keletkezés körülményeiről azonban szükséges szót ejtenünk.

Geleji Katona munkásságának fő célja, hogy egy erős és stabil református egyházat hagyjon hátra. Műveiben túlnyomórészt az unitáriusok ellen lép fel, ugyanez jellemző gyakorlati egyházpolitikájára is.

Az 1638. évi *dési complanatio* gátat emelt az unitarizmus terjedésének, az ebből kinőtt vallási irányzatokat, mint a szombatosság és a szocinianizmus, betiltották. Azokat, akik nem tértek át a négy *recepta religio* egyikére, I. Rákóczi György Geleji Katona István támogatásával perbefogta, börtönbe vettette, vagyonától megfosztatta.¹⁵ Torockai Jánost megköveztette,¹⁶ aki annak a Torockai Máténak a fia, aki az Enyedi György által összefoglalt unitárius tanokat magyar nyelvre fordította és kinyomtatta.¹⁷

A *Titkok titka* előszavában a szerző a vitát megelőző eseményeket foglalja össze, amelyek a református egyház győzelmét hirdetik az unitáriusok felett, az eretnek vallás megjelenésétől kezdve egészen az 1641. évi hitvitáig. A *Titkok titka* című művének megírása egy, az unitarizmus elleni mozgalomba szervesen illeszkedő esemény. Szentpéteri Márton és Viskolcz Noémi úgy értékeli a kolozsvári hitvitát, hogy „a hatalom által támogatott egyház készült megkérdőjelezni az unitárius közösség létjogosultságát. Az unitárius Kolozsvár felé közvetített üzenet egyértelmű: az antitrinitarizmus dogmarendszere megalapozatlan, gyenge és védhetetlen. A disputa célja, hogy látványosan alátámassza a fejedelmi egyházpolitika

¹⁴ Uo.

¹⁵ GÁL, i. m., 15.

¹⁶ „Tsudáson, és merő tsufoson tisztelik tehát ezek a' mi tévelygöink a' Christust, a' kinek Istenségét nem tsak tagadják, hanem ugyan tsufolják, és káromlják-is, főképpen míg ama' Kolos-vári ötvöst káromkodásáért a' mi Kegyelmes Urunk, igaz törvény szerént, Désen kövekvel agyon nem vereté, a' mi-ulta még-is valamit tilahodtanak, noha ismét, valamihez valo biztokban, igen meg-kezdték ereszteni a' nyelveket.” (GELEJI KATONA István, *Titkok titka*, Gyulaféhevár, 1645, 1071; továbbiakban lásd: RMK I, 772 – RMNy 2103).

¹⁷ ENYEDI György, *Az ó es vy teastementvm-beli helyeknek, mellyekből az Háromságról való tudományt szokták állatni, magyarázattal Enyedi Gyeorgy ... által deák nyelven iratott ... Torozkai Mátétól ... magyarázatra fordított*, Kolozsvár, 1619; továbbiakban lásd: RMK I, 494 – RMNy 1222).

szigorodását, a küzdelem és a megszorító intézkedések folytatását, melyek következtében folyamatosan gyengült és elszigetelődött az unitárius egyház.”¹⁸ Geleji Katona *Titkok titka* című műve mintegy megkoronázása, kiteljesedése az unitáriusok ellen folytatott küzdelemnek.

Enyedi művét 1619-ben Toroczkai Máté fordította le magyar nyelvre. Felmerül a kérdés, hogy Geleji Katona melyik művet használta: az eredeti latin nyelvűt, vagy a Toroczkai Máté-féle magyar fordítást.¹⁹ Viskolcz Noémi és Szentpéteri Márton megállapította, hogy „legtöbbet használt és cáfolt forrása” Enyedi György fentebb megnevezett műve, „jobban mondva annak 1619-ben kiadott magyar fordítása Toroczkai Mátétól.”²⁰

Geleji Katona hivatkozásai a latin nyelvű műre vonatkoznak, ez az általa megjelölt lapszámokból is kitűnik. Ezekben a helyeken pontos hivatkozások találhatók, amelyek a latin eredeti pagináit jelölik.²¹

Koncz József közzétette a Geleji Katona István birtokában lévő könyvek jegyzékét, amelyet a marosvásárhelyi ev. ref. Kollégium könyvtárának kéziratai között lévő kolligátumban találtak.²² A kolligátum a könyvjegyzék mellett a heidelbergi magyar tanulók 1615 és 1620 között írt értekezéseit és disputációit tartalmazza. Az értekezéseket Geleji Katona István gyűjtötte össze valamint a könyvjegyzéket saját kezűleg írta.²³ Arról nincs feljegyzés, hogy pontosan mikori ez az összeírás, a keletkezési idejére a könyvek megjelenési évszámaiból következtethetünk. A könyvjegyzék azonban tartalmazza Enyedi György *Explicationes locorum Veteri et Novi Testamenti* című művét, valamint arról is van adatunk, hogy a könyvet ajándékba kapta Károlyi Istvántól²⁴ a dési zsinaton.²⁵ Pontos információnk jelenleg nincs arról, hogy melyik dési zsinatról lehet szó.²⁶ Másrészt a könyvjegyzék nem tartalmazza a Toroczkai-féle fordítást. Mivel azonban arról nincs adatunk, hogy melyik évből származik a könyvjegyzék, figyelembe kell vennünk azt a lehetőséget, hogy nem tartalmazza az összes, Geleji Katona birtokában lévő kötetet.

¹⁸SZENTPÉTERI Márton, VISKOLCZ Noémi, *Egy református-unitárius hitvita Erdélyben 1641-ben* = „Tenger az igaz hitről való egyenetlenségek vitatásának eláradott özöne...”, *Tanulmányok XV–XIX. századi hitvitáinkról*, szerk. HELTAI János, TASI Réka, Miskolc, Miskolci Egyetem BTK, Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, 2005, 101.

¹⁹A három mű szövegszerű összehasonlításának munkálatai már folyamatban vannak.

²⁰SZENTPÉTERI, VISKOLCZ, *i. m.*, 97.

²¹RMK I, 772 – RMNy 2103, 113, 163, 320, 402, 411.

²²KONCZ József, *Geleji Katona István könyveinek lajstroma*, MKSz, 1899, 270.

²³Uo.

²⁴Ez időszakból Szinnyei József lexikonában egy Károlyi Istvánról van adatunk, aki „1608. decz. 19. a debreczeni főiskolában lépett a felső osztályba; 1613. aug. 15-től a heidelbergi egyetemen tanult. hazájában visszatérve lelkész lett. A debreczeni iskola jegyzőkönyvében ez van neve után írva: Obiit Albae in officio pastoratus.” = <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>, 2006. március 30.; Geleji Katona Bethlen Gábor fejedelem költségén utazott ki Heidelbergbe 1615. november 14-én, ahol két évet töltött el. = GÁL, *i. m.*, 10.

²⁵„11. Georgii Enyedini Samosatieniani Explicationes locor. Vet. et N. Testamenti dono dedit D. Stephanus Carolinus in synodo generali Desinensi.” = KONCZ, *i. m.*, 273.

²⁶Ennek pontosítása a későbbiek feladata.

Geleji Katona politikai metaforái

Amint már fentebb említettem, a szerző a *Titkok titka* című művében a fejedelem utasítására az 1641. évi kolozsvári hitvitát dolgozza fel vallási tanításba foglalva.²⁷ A vita fő témája a Szentháromság-tan kérdésköre. A teológiailag problémás témaköröket sok esetben politikai metaforákkal szemlélteti. Ezeket a metaforákat argumentációs eszközként alkalmazza a dogmatikai tételek bizonyítására.

A *Titkok titka* húsz része közül tízből huszonhat politikai metaforát gyűjtöttem ki, ezek funkciója minden esetben az illusztráció és az argumentáció. A huszonhat közül tizennyolc esetben az égi közbenjáró metaforájaként a földi követ párhuzamát használja. A politikai metaforák előfordulása teológiai kontextusukat tekintve csoportokra oszthatók. A teológiailag vitatott kérdés szerint egy központi témát jár körül, amelyre tulajdonképpen a kálvinista-unitárius ellentét épül, nevezetesen: Isten-e Krisztus? Központi és visszatérő témakör még Mózes és az égő csipkebokor története, vagyis, a Mózesnek megjelenő angyal teremtett vagy teremtő, valamint, ez az angyal azonos-e Krisztussal. Ehhez kapcsolódóan vizsgálja meg Geleji Katona Krisztus viszonyát az Atyával, a Szentlélek és Krisztus törekedését az Atyánál, a névhasználat (Krisztusnak kijár-e a Jehova megnevezés), továbbá a mennybemenetel kérdéskörét. Mindezek a Szentháromság problémáját járják körül. Geleji Katona jól szemlélteti az égi követ küldését a földi követküldéssel párhuzamba állítva.

A politikai metaforák meghatározott bibliai helyek mellett fordulnak elő. A legtöbb esetben az Enyedi György által használt citátumokat jelöli ki, és ezeket cáfolja mind a *Titkok titkában*, mind a *Váltság titka* három kötetében. A legtöbbször előforduló, a legkülönbözőbb bibliai textusoknál megjelenő metafora-csoport a követ-metafora. A *Titkok titkában* gyakrabban alkalmazza a politikai metaforákat Geleji Katona. Hogy mikor és milyen kontextusban, melyik textusnál fordulnak elő, a kérdéses polémiától függ. A követ-metaforák elsősorban olyan bibliai helyeknél fordulnak elő, amelyeknél angyal jelenik meg égi küldöttként, ilyen Hágár,²⁸ Gedeon,²⁹ Jákob³⁰ és Mózes³¹ története. Mindezek a történetek arra szolgálnak, hogy megcáfolják az antitrinitáriusok Szentháromság-tagadásának létjogosultságát, Enyedi György bibliai citátumait alapul véve, aki bibliamagyarázatában

²⁷ SZENTPÉTERI Márton, VISKOLCZ Noémi, *Egy református-unitárius hitvita Erdélyben 1641-ben* = HELTAL, TASI, i. m., 97.

²⁸ RMK I, 772 – RMNy 2103, 106.

²⁹ RMK I, 772 – RMNy 2103, 433.

³⁰ RMK I, 772 – RMNy 2103, 179–180.

³¹ RMK I, 772 – RMNy 2103, 322.

ezekből a helyekből bizonyítja, hogy csak egy isteni személy van. Az újszövetségi helyek esetében János evangéliumának 16. részéhez és Pál apostol zsidókhöz írt levelének 1. részéhez kapcsolja a követ-metáforát. A *Váltság*-kötetek közül mindössze az elsőben találkozhatunk a metáforáknak ezzel a típusával.³²

A követ-metáforák bibliai helyek melletti előfordulása alapján elmondható, hogy mind ószövetségi és mind újszövetségi könyvekből vett citátumok mellett megtalálhatók. Geleji Katona minden lehetőséget kihasznál minél szélesebb körű alkalmazásukra. A *Titkok titkában* gyakrabban fordul elő a követ-metáfora mint a prédikációs kötetekben. Ez azzal magyarázható, hogy a Szentháromság hitigazságának megvédése ad alkalmat a használatára.

A *Titkok titkában* még négy alkalommal használ politikai metáforát. Ezek ugyanúgy argumentációs készletének részei, és ugyanúgy Krisztus személyével, istenségével kapcsolatosak, de már nem az angyali követséget és a krisztusi közbenjárást helyezik előtérbe.

A névviselés kérdése indukálja a politikai metáforák egy másik típusát. A *Titkok titkában* a követ-metáforákban a küldő és küldött személyét választotta szét Geleji Katona,³³ azonban tovább boncolja a kérdést, és a névviselés problémáját is megvizsgálja, hiszen az isteni és angyali természet különválasztása indokolja, hogy a követségbe küldött mind teremtő és teremtett angyal határozottan definiálja magát, elkülönülve a küldő személyétől. Az önmegevezés ezért fontos, mivel determinálja a követ és küldő viszonyát. A név használata elkülöníti egymástól a teremtett és teremtő angyalokat, hiszen a követségbe küldött angyal csak abban az esetben beszélhet egyes szám első személyben, ha a megszólaló maga Krisztus.³⁴ Ha pedig ez így van, akkor Geleji Katona megcáfolta Enyedi György azon állításait, amelyekkel az idézett bibliai helyeknél azt bizonyítja, hogy csak egy Isten van, az Atya, és nincs három isteni személy.

A követ megszólaltatásának kitüntetett szerepe van. Funkciója az, hogy hozzásegítse Geleji Katonát annak a tételnek a bizonyításához, miszerint Krisztus Isten. Mert azt írja: „De ime’ itt ez az Angyal így mér beszélenni: *En vagyok a’ te Atyáidnak Istenek, az Abrahamnak, Isáknak, Jakobnak Istene, ki meg-láttam a én népemnek nyomoruságát, meg-hallottam*

³² RMK I, 772 – RMNy 2103, 832.

³³ „...mert az nem igaz, hogy a’ követ az ötet követségben küldő urával azon egy személy lehessen, tisztire nézve; holott inkább tisztire nézve különböztessék meg a’ követ az ő *Principalissatol*; mert állat szerént mind egy emberi nemből és természetből lehetnek, de tisztekre s’ állapotjokra nézve, egymástól meg különböztetnek, mivel más állapotbéli a’ követ, s’ másbéli a’ követségben küldő, főképpen a’ teremtett állatok között.” (RMK I, 772 – RMNy 2103, 115–116).

³⁴ „Mert ugyan-is, hogy ha tsak az emberek között-is az nem esik, hogy a’ követeskedő az ötet elkövetkező Urának nevét viselje; mentől inkább nem esik az Isten és az ő követei között? Es, ha *crimen laesae majestatis Reginae*, az az, a’ Királyi felségnek meg sértésének vétke, volna ha az ő követe az ő nevét fel venné; sokkal inkább *crimen laesae majestatis divina*, Isteni felségnek megsértésének vétke volna, ha melly Angyal az ő teremtő Urának, Istenének, kitől ő követségben küldetik, szentséges nevét magának koporitaná, vagy valaki az ő reája ruházná.” (RMK I, 772 – RMNy 2103, 204).

kiáltását, és alá jöttem hogy ötet megszabadítsam etc. Nyilván tehát nem csak Angyal ez, hanem Jehova Isten is egyszersmind; mert így, Isten ellen való párt-ütés, hitetlenség, és iszonyatos káromkodás, nélkül, nem szollhatna.”³⁵ Tehát, ha teremtett angyal Isten nevét és méltóságát nem veheti fel, akkor, ha egy angyal-követ mégis megteszi, nem lehet más, csak istenség, azaz a fenti citátumban nem más szólal meg, mint Krisztus.

A Szentlélek követsége kapcsán alkalmazott metafora párhuzamos, illetve rokon a Krisztus követségének bizonyítására használt követ-metaforával. A Szentlélek Krisztus követségében prófétai tisztet tölt be,³⁶ hírt hoz, apostolokat tanít, részt vesz a közlésben, ez az *oratori* tisztéből fakad. Amint a világi analógia, az „emberi hasonlatosság” szerint az *orator* csupán princípálisa utasítása alapján beszélhet, közvetíthet szándékot, előírás szerint, így a Szentlélek is „mellyeket hallánd, azokat fogja szollani.”³⁷ Ebből azonban nem következik, hogy ezáltal a Szentlélek hatalmát, méltóságát, egyáltalán isteni voltát kétségbe vonhatnák, megcáfolhatnák az ellenkezők.³⁸ Az *oratori* tiszt betöltése során nem szűnik meg Isten lenni, amellett, hogy *orator*, azaz kommunikációs csatorna a közlésben, ő ugyanúgy sugalmaz, mivel lénye közös az Atyával és a Fiúval, ezért „mindeneket az Atyától és Fiutól szoll, és tselekeszik.”³⁹

A *Váltság titka* harmadik kötetében található a politikai metaforák legérdekesebb típusa. Geleji Katona prédikációs gyűjteményeiben a perikopa szerint halad, ezért olyan témaköröket is érint, amelyekre a *Titkok titkában* nem volt alkalma. A szerző ebben a prédikációban a krisztusi kenyértörés hagyományát ahhoz hasonlítja, amikor is a fejedelem donacionalisi levelet ad alattvalójának az őt illető örökségről.⁴⁰

³⁵ RMK I, 772 – RMNy 2103, 322.

³⁶ DÁVIDHÁZI, *A Hymnus paraklétoszi szerephagyománya*, Uő., *Per passivam resistentiam. Változatok hatalom és irás témájára*, Bp., Argumentum, 1998, 104.

³⁷ RMK I, 772 – RMNy 2103, 833.

³⁸ A Szentlélek istenségének kérdésében Geleji Katona István vitapartnerként többé már nem Enyedi Györgyöt, hanem Valentinus Smalciust jelöli meg, akinek nevét a szakirodalom Fausto Sozziniéval együtt említi, ő pedig nem más mint a szocinianizmus alapítója. Valentinus Smalciusról kevés információval rendelkezünk, mindössze a *Christian Cyclopediában* találtam rá vonatkozó adatokat: „Valentin Schmalz; 1572-*ca.* 1622/24). Born in Gotha, Thuringia, Germany; became Unitarian while studying at Strasbourg; to Poland; rector of church school at Szmigel (Smigla); joined Socinian church; pastor Lublin 1598, Rakow 1605. Helped prepare *Rakau* Catechism.*” = *Christian Cyclopedia*, edit. Erwin L. LUEKER, Luther POELLLOT, Paul JACKSON, Concordia Publishing House, 2000.; <http://www.lcms.org/ca/www/cyclopedia/02/display.asp?t1=s&word=SMALCIUS.VALENTINUS>

³⁹ RMK I, 772 – RMNy 2103, 833.

⁴⁰ „A mikor azért te, keresztyén ember, hallod a Tanítónak szájából ezeket az igéket: ez az én testem, melly ti érettetek meg-töretik, ezt tselekedjétek az én emlékezetemre,... ugy értsed, mintha a Fejedelem kegyelmességéből tenéked valami szép örökséget igérvén, az a rol költ Donacionalis levelet nyujtaná mondván: Nesze, ez az örökség, amelyet én tenéked adok, ezt tartsd-meg a-nak nagyobb erősségére. Ne ítélj azt a Pápisztákkal valami tsaloka kenyérnek,...de voltaképen nem az volna: se ne véld aztat Christus testének mint egy kopjának, vagy skatulyának lennie, a Lutheristákkal, hanem ismérjed a Jesus Christusnak te éretted meg-töretett testének szentséges Sakramentumának, és bizonyoson ábrázoló, s meg petsétőlő jegyjének. Es valamelly bizonyoson hiszed, hogy a Fejedelemtől, vagy anak Secretáriussától a Donacionalis függő petsétes levelet el-vévén, a néked ígértetett örökséget-is elvészed, és a ban bé-iktattatol, a fiurol fiura, és leányról leányra bírod: szintén olyan bizonyoson, vagy még a nál-is ezerszerte bizonyosbban hidjed, hogy azt a szent kenyeret jo készületvel a

A mennybemenetel kérdésköréhez tartozó kancellár-metaphora két helyen fordul elő: egyrészt a *Titkok titka* első vágatékjának tizedik részében,⁴¹ másrészt a Krisztus Atyja jobbára üléséről való harmadik prédikációban.⁴² Mindkét esetben ugyanaz a tézis: Krisztus egyenrangú az Atyával. A dogmatikai tétel kifejtését mindkét műben Enyedi bibliamagyarázata indukálta. A *Váltság* kötet címében megadott textus *Psal. 110. v. 1.* A *Titkok titkában* ezen kívül még Máté evangéliumából jelöli ki a *c. 22. v. 43-at*.

A politikai metaforák funkciói és szerkezete

Christus szolgájától el-vévén, a mennyei ígértetett örökségben, és boldogságban részesülsz.” (RMK I, 826 – RMNy 2298, 1006).

⁴¹ „De ki-kapnak, s’ mondnak; Elég az, hogy ezekből meg bizonyosodik, hogy a’ valaki jobbára való ülés nem jegyez a’zal egyenlő hatalmasságot; és így a’ Christus-nak-is az Istenvel való egyenlősége a’nak jobbára való üléséből nem állattathatik.

Látom jól, hogy az ellenkezők azt akarják innét kihozni, de minden okosság nélkül. Mert mi sem akarkinek akarki jobbára való üléséből állatjuk a’zal egyenlő hatalmasságát, hanem tsak a’ Christusét az Atya jobbára való üléséből. Es nem az a’mi bizonyosságunk, hogy a’ki valakinek jobba felől ül, vagy áll, a’zal egyenlő állatu és hatalmu légyen; hanem ez, hogy a’ Christus az Istennek jobbára solenniter, ditsőséges pompával, nagy tanátsból, és eleve való végzésből ültetett; tehát ő véle egyenlő méltóságban helyezettetett. Mert más az Istennek jobba felől lenni avagy állani, s’ más a’nak jobbára pompáson ültetett. Az Angyalok állanak ugyan az Istennek jobba felől, de nem ültetnek az Istennek jobbára, azt mondván az Isten nékiek: üljetek az én jobbmra, mint a’ Christusnak, az ő fiának,mondotta; ülj az én jobbmra.

Bár szintén a’ Christuson kívül mások valakik ülnének-is az Istennek jobján, még sem következnek, hogy azok-is azon modon volnának egyenlők az Istenvel, mint a’ Christus, az ő egygyetlen egy szülött fia. Mert a’ Királynak a’ Cancellarius-is ülhet job keze felől; s’ az önnön fia-is, de azért ugyan nem egy iránt való egyenlőségek vagyon a’ Királyval, hanem a’ fiunak fellyebb való modu egyenlősége vagyon az attyával, mint a’ Cancellariusnak, szolga lévén az Urával: Így bár a’ Dávid, és több szentek, Angyalok és emberek, az Istennek jobján ülnének-is, mellyet soha meg-nem bizonyítanak, ugyan meg-maradna a’ Fiu és a szolgák között való külömbség, és a’ Fiu mind közelebb, s’ mind fellyebb való méltosgával ülné az ő Attyának jobján, mint a szolgák az ő Urokén.” (RMK I, 772 – RMNy 2103, 539–540).

⁴² „Es néminémü-képpen e’ben a’ jegyzésben, a’vagy e’től a’ világi Fejedelmeknek szokásoktól vétetett hasonlatosság szerént mondatik a’ Christus az ő mennyei szent Attyától az ő jobbja felől ültetettnek lennie; majd egy ollyan formán, mint ha egy Királynak lévén egygyetlen-egy fia, a’kit az ő jobb-keze felől ültet, hogy minden subditus-i, az az, alatta-lévő rendek, előtt a’nak, ugy-mint örökös Királynak, magához egyenlő méltoságot, és bötsületet szerezzen.

Így azért az igékben lévő nehézség el-vétetvén, és azoknak igaz, és ez helyhez tartozó értelmek kitetszvéen, öszveséggel-is e’ két igék; ülni valakinek jobbára, mit jegyezzenek könnyen által-érthetjük. Nem egyebet tudni-illik, hanem vlaaki után leg-közeleltső méltoságot, bötsületet, tisztességet, és hatalmat nyerni, és az országlásban, birodalomban, s’ igazgatásban a’val egygyütt részesülni; mint az örökös Király, a’vagy Fejedelem fiak, a’vagy pedig a’ Királynék, és Fejedelemnek, a’kik az ő attyok, a’vagy férjek mellé szoktak ülnie, ha nem jobb-felől-is, de bal-felől, e’nek jelenségére, hogy ők az attyok, és urok után az országban leg-elsőbbek és az igazgatás ő vélek-is néminémü-képpen köz.

Sőt ha szintén az Atya Istennek jobbára ültetnének is a’ szentek, illy okon, hogy egy légyen az Attyának és a’ Fiunak széki; még sem következnek, hogy a’ Christus tsak azon modon mondatnék az Istennek jobbára ülnie, mint egyéb szentek; és hogy az ő Attyának jobján való ülése, a’val való egyenlő hatalmasságot nem jegyezne: Mert azon egy székben-is sokan ülhetnek, de azért egy ül leg elöl és leg felül, és a’ többi mind alább és hátrább ülnek. Sok Tanátsosok ülnek a’ Fejedelem körül, de azért a’ Cancellarius ül leg közelebb hozzá jobb kéz felől: Így ha szintén a’ győzedelmes szentek az Istennek székiben ülnének-is a’ Christusval, az ő fejekvel, de azért ugyan az ő fejek, a’ Christus, ülné elébb és fellyebb jobb kéz felől az Istenhez; mert ő az ő Cancellarius, a’ki által az ő titkait az üdvösség felől minékünk kinyilatkoztatta.

Héjában-valo tehát az Enyedinek a’ Christus méltosága ellen valo enyelgése; sőt nagy vakmerőség tőle, hogy a’ nyilván való irások ellen a’ Christus tsak ugy akarja hogy üljön az Attyának jobján, mint a’ mennyei seregek, a’ szolgálai lelkek, az Angyalok, állanak ő körülötte jobb és bal felől, készek lévén mindenkor a szolgálatra.” (RMK I, 826 – RMNy 2298, 149–150).

A politikai metaforákról a következőket mondhatjuk el a Katona-szövegekben elfoglalt helyükről: a metaforákat Geleji Katona két funkcióban alkalmazza, egyrészt a teológiai mondanivaló illusztrálására, másrészt argumentációra, amely a tanítás esetében megerősítés, a dogmatikai tételek alátámasztása esetén pedig cáfolás. Ennek megfelelően a prédikációkban tanító ususként, megerősítésként vagy illusztrációként, a *Titkok titkában* pedig argumentációjának részeként, ellenvetésként szerepelnek a metaforák. A *Váltság titka* első kötetében találunk olyan példát, amikor történelmi, fabulái helyett ezzel kezdi el a prédikációt, a követ-metaforát használja ráhangolásként, és így egyben betölti mind a tanító funkciót, mind az olvasóközönség kontextusba kerülését is elősegíti, ezért illusztrációs eszköz is.

Ha a metafora az érvelő-készlet része, mindig ugyanabban a helyzetben jelenik meg: elsőként szerepel egy ellenvetés, ezt követi a dogmatikai cáfolás és bizonyítás, majd ezután következik a politikai metafora, végül lezárva a kérdéskört, az argumentáció után visszatér az ekkor már érvekkel alátámasztott dogmatikai tételhez.

A politikai nyelvből kölcsönzött terminusok szerint két nagy csoportra oszthatjuk a metaforákat: az egyik, amikor latin megnevezéseket alkalmaz, a másik csoportot azok a metaforák alkotják, ahol ezeknek a latin terminusoknak a magyar megfelelőit alkalmazza.

A latin terminusok a következők: *legatus, principalis, advocatus, patronus, accessor, cancellarius, comissarius, elector, orator, residens*, valamint *locumtenens*.

A *legatus* az „elküldött”, a követ, a *principalis*, az *elector* van küldő szerepben, az *advocatus*, az *orator* a „törekedő”, a *residens*, a *locumtenens*, a *comissarius* a helytartó szerepét tölti be. A *legatus* és a *principalis* a teremtett angyalok követségénél, az *elector* a választófejedelmeknél, azaz az egyenrangú, egyenlő felek követségénél (Krisztus és Szentlélek, Krisztus és az Atya) fordul elő.

Ott, ahol a magyar megfelelők megtalálhatóak, Geleji Katona következetes a latin-magyar terminusok használatában, több esetben előfordul, hogy a latin után a magyar megnevezést is leírja, így a „repraesentalja, jelentse”, „insturctioval, azaz tanúsággal”, „principiumja, forrása”, „electivus, választás képpen valo” esetében is.

A legszebb, legtisztább előfordulása a metaforáknak a *Titkok titka* első vágatókijának negyedik részében található. A metafora Pál apostol zsidókhöz írt leveléhez kapcsolódik. A bevezetésben negyedik közönséges bizonyosságát adja annak, hogy Istenben több személy van, ami kiváltképpen azokból az ótestamentumi helyekből bizonyítható, amelyekben egy és ugyanaz a személyt egyszerre nevezik Istennek és angyalnak.⁴³ Ezután kiváltképpen való

⁴³ RMK I, 772 – RMNy 2103, 104–105.

bizonyoságként az ótestamentumi helyek közül magyarázza a *Gen. 16. v. 7. 10. 13-at*, amelynek magyarázata Enyedi György művében is külön fejezet, ezt be is mutatja, hivatkozik rá, majd feleletet ad, azaz cáfolja. A következőkben ellenvetést felelet követ, egészen az első kiváltképpen való ellenvetésig, itt jelenik meg ugyanis először a követ-metaphora.⁴⁴ Ezt követően a támadható ellenvetésből bontja tovább a metaforát. Az eddigiekben általánosságban, elméleti síkon helyezte el az égi és földi követség közötti hasonlóságot: „a’ királyok és fejedelmek” – a többes szám arra utal, hogy nem egy, egyedi, hanem bármely illetve valamennyi esetben érvényes a kijelentés. Azonban a támadható ellenvetésre adott feleletben szűkíti a halmazba tartozó „elemek” számát, konkrét példát hoz a török és a római császár perszonalizációjával.

A magyar terminust használó metaforákban az Atya és a Krisztus mint király, fejedelem, bíró jelenik meg, illetve utal még Krisztusra mint törekedőre, a Szentlélekre pedig mint helytartóra. A magyar terminusok előfordulása gyakoribb mint a latiné. Azonfelül a latin terminust tartalmazó metaforák általánosabbak, mintegy megmaradnak elméleti síkon, a magyar megfelelőjüknél azonban Geleji Katona konkretizál, aktualizál, színesebbé teszi azáltal, hogy korának jelentős uralkodóit név szerint megnevezi ezekben az esetekben. Az aktualizálásra nem csak Geleji Katonánál találhatunk példát, már Medgyesi is használja műveiben ezt.⁴⁵ Medgyesi a *Praxis Pietatis*ban fejt ki erről a véleményét, alkalmazására konkrétan az *Abba Atyában* találunk példát: „MEDGYESI PARR angol nemzeti jellegzetességeit gördülékenyen alkalmaztatja a magyar megfelelőkre. Van, ahol csak kicseréli az angol neveket, fogalmakat a magyarra (Queen-fejedelem), és van, ahol benne hagyja az angol jellegzetességeket, és Magyarországot csak melléírja.”⁴⁶

Geleji Katona politikai metaforáinak aktualizálása és az általános terminus perszonalizációja megegyezik Medgyesi azon fordítási gyakorlatának módjával, amikor is a fordítás során Medgyesi az angol mintájára, példájára magyar megfelelőket keres.

⁴⁴ „Ez igen gyenge, és fundamentumotlan ellenvetés; mert az nem igaz, hogy a’ követ az ötlet követségben küldő urával azon egy személy lehessen, tisztire nézve; holott inkább tisztire nézve különböztessék meg a’ követ az ő *Principalissatol*; mert állat szerént mind egy emberi nemből és természetből lehetnek, de tisztikre s’ állapotjokra nézve, egymástól meg különböztetnek, mivel más állapotbéli a’ követ, s’ másbéli a’ követségben küldő, főképpen a’ teremtett állatok között. A’ sem igaz tehát, hogy a’ pusztá teremtett Angyal, mind egy lehessen az ő teremtetőjével, a’kinek ő követségét viseli, tisztire nézve, holott az Angyal, akar magában nézettség, s’ akar pedig a’ követségnek tisztiben. Magában nézettség nem; mert a’ szerént egy különböztetik meg az Angyal az Jehovától, mint a’ szolga az ő urától, avagy a’ teremtetett állat az ő teremtetőtől. Követi tisztis szerént sem, mert ha szintén a’ban az Angyalok az Istennek személyét viselik-is, de mind az által az Istentől egy különböztetnek meg, mint az követségben küldetett, az ő el küldötjétől.” (RMK I, 772 – RMNy 2103, 115–116).

⁴⁵ TÓTH Stella, *Elnathan PARR Abba father és MEDGYESI Pál Abba atya c. imádságméleti munkájának különbségei*, kézirat, Miskolc, 2005.

⁴⁶ *Uo.*

Polémia és metafora

Medgyesi Pál *Szent Atyák öröme* című művére Heltai János hívta fel a figyelmet, hiszen a Medgyesi-műben és a *Titkok titkában* közös vonás, hogy mindkét szerző felhasználja Jákob és Mózes történetét a teremtett és teremtő angyalok közötti különbség meghatározására, mégpedig egy-egy vitatott teológiai kérdés eldöntésére.

A *Szent Atyák öröme* „egyetlen ismert forrása”⁴⁷ annak az asztali beszélgetésből kiindult hitvitának, amely Lórántffy Zsuzsanna kolozsmonostori házában zajlott le 1638 decemberében. A vita Medgyesi Pál és Vásárhelyi Dániel kolozsmonostori jezsuita szerzetes között alakult ki egyrészt „a kálvinisták és a katolikusok közötti legáltalánosabb vitatémákról”,⁴⁸ így „az Úrvacsora egy vagy két szín alatt való vételéről, a purgatóriumról, a predestinációról, a törvény betölthetőségéről”.⁴⁹ A legjelentősebb polémia azonban, amely indukálja a Medgyesi-mű megjelenésének, két bibliai locusra épül: a Genézis 32. 24–30. és az Exodus 3. 2.⁵⁰ Mindkét ótestamentumi helynél a kérdéses teológia polémia a következő: a Jákobnak illetve Mózesnek megjelenő angyalok „teremtett vagy teremtetlen angyalok voltak-e”?⁵¹

A két bibliai hely előfordulására már utaltam Geleji Katona műveiben. Amíg a *Titkok titkában* kálvinista és unitárius ellentétéről van szó, addig Medgyesi a katolikusokkal száll szembe a locusok kapcsán. A kálvinista-unitárius szembenállás alapja, hogy Enyedi György bibliamagyarázatában a Szentháromság létezését cáfolja ezeknek a helyeknek a segítségével. Ezzel szemben a katolikus-kálvinista vita központi témájában Vásárhelyi Dániel „az említett helyekből az angyalok imadására, a szentek tiszteletére és a templomi képek készítésének igazolására akart érveket meríteni.”⁵² Mind a kálvinisták, mind a katolikusok felhasználják ezeket a helyeket annak bizonyítására, hogy már az Ótestamentumban is tulajdoníthatunk Krisztusnak szerepet (mint például a követség), tehát mielőtt az ige megtestesült,⁵³ hiszen Geleji Katona műveiben is éppen arról van szó, hogy a Jákobbal viaskodó, illetve a Mózesnek

⁴⁷ HELTAI, *i. m.*, 136.

⁴⁸ HELTAI János, „*Szent Atyák öröme*”, *Medgyesi Pál és Vásárhelyi Dániel hitvitája = Europa Balcanica-Danubiana-Carpathica 2/a. Annales cultura-historia-philologia*, szerk. MISKOLCZY Ambrus, Bp., ELTE BTK Román Filológiai Tanszék, 1995, 224.

⁴⁹ *Uo.*

⁵⁰ *Uo.*

⁵¹ *Uo.*

⁵² *Uo.*

⁵³ MEDGYESI Pál, *Szent Atyák öröme*, Gyula-Fejérvár, 1640, Ayánlo-levél, továbbiakban lásd: RMK I, 701 – RMNy 1826.

az égő csipkebokorban megjelenő isteni követek teremtő angyalok voltak, azaz ezeknél a helyeknél a Jehova jelent meg.

A Jehovah „kifejezés azonban kizárólagosan csak Istent illeti meg az Ószövetségben. Jákóbnak és Mózesnek tehát közölhetetlen isteni tulajdonsági szerint, azaz substancialisan maga az Úr jelent meg, personaliter pedig Krisztus emberi formájú angyal képében, mint közvetítő, mediator az ember és az Atya között.”⁵⁴

A legizgalmasabb következménye a kálvinista-katolikus-unitárius állásfoglalások összevetésének, hogy a polémiában a katolikusok és az unitáriusok együtt kerülnek a mérleg egyik, és velük szemben a kálvinisták a másik oldalára, mivel ha más-más érvelésmód szerint is, de a jezsuita Vásárhelyi és az unitárius Enyedi is azt állítják, hogy a vitatott helyeken teremtett angyalról van szó.

A két kálvinista szerző teológiai polémiában való egyező állásfoglalása és a textusok azonos használata indokolja, hogy a Medgyesi-műben hasonló metaforákat keressünk. A kutatás nem várt eredményeket hozott. A *Szent Atyák öröme*ben is fellelhető a követ-metafora, azonban mindössze egyszéri előfordulásról van szó. A szóban forgó részben az *Exodus* 8. 3. 10.-et magyarázza Medgyesi Pál, ugyanúgy mint a *Titkok titkában* Geleji Katona. Ennek kapcsán felidézi azokat az ótestamentumi helyeket, ahol teremtő angyal követségéről van szó. A Vásárhelyi által ellenvetésként felhozott helyről azonban azt mondja, hogy nem tartozik azok közé, ahol teremtő angyal, azaz a Jehovah jelenik meg a követségben. A jezsuita szerzetes példaként *Luc.* 8. 10.-et idézi. Medgyesi elmondja, hogy az itt megjelenő angyal valóban nem a Jehovah, hanem csak teremtett angyal: „*Mit mondunk hát, mert hogy végtére azzal foghatná valaki, hogy ez az alattsonb állapotu Angyalok közzül való Be vólna; az sem helyes mert ki tudgya azt ha az egyenlöképpen boldog ditső Sz. Angyaloknak edgyke természet szerint az másiknál alabb vagy fellyebb való-é? De ha szintén volna is valami, nem fogna ez a fogás semmit, mivel mind két helyen az szent Lukats angyala Gabrielnek mondattatik. Meg mondom én az okát. Mert nem volt ez ama nagy tanats Angyal az Isten Fia, hanem annak tsak szolgaja; annakokaért nem mérészelte Ura méltóságát magára venni, és ugy szólni, parantsolni, mint maga az Úr.*”⁵⁵

A *Szent Atyák öröme* 1640-ben jelent meg nyomtatásban, tehát korábban mint Geleji Katona *Titkok titka* című műve. Geleji Katona könyvjegyzékében nem szerepel Medgyesi műve,⁵⁶ ez azonban nem zárja ki azt, hogy ismerte, hiszen mindketten I. Rákóczi György

⁵⁴ HELTAL, „*Szent Atyák...*”, i. m., 224.

⁵⁵ RMK I, 701 – RMNy 1826, 135.

⁵⁶ KONCZ, i. m., 270–275.

fejedelem udvarában töltöttek be egyházi feladatot, Medgyesi a fejedelem udvari prédikátora, Geleji Katona 1633-tól erdélyi református püspök.

Bizonyítékként arra, hogy Geleji Katona mintája Medgyesi Pál *Szent Atyák öröme* című munkájából való, közlöm a *Titkok titkában* fellelhető politikai metaforát és Medgyesi argumentációját:

„Tsak e világi követségeken is szenyvedhetetlen maga hitség söt ugyan észtelenség is vólna ha ma az <i>Ferdinandus III.</i> Tsaszar követe avagy az Anglus Királyé <i>Carolusé</i> , elfeledkezvén rólla hogy öt tsak követ vólna nem maga az Tsászár Király; maga nevével kezdene pipeskedni, parantsolni Urának meg emlétése nélkül, és leg fellyebb ha ezt kezdené mondani: Én vagyok a <i>Ferdinandus III.</i> az második Ferdinand Tsaszar Fia: Én vagyok a <i>Carolus</i> a’ Jakab Kiraly édes magzattya etc.” ⁵⁷	„Mert péld. okáért: A’ Romai Tsászár követje el-jö a’ mi kegyelmes Urunkhoz, és az <i>instructio</i> szerént mindent az ő Urának nevével, és szavaival, mond ugyan, s’ a’ nak képében tselekszik mindent, a’ mint tselekszik, és szintén ugy tartatik, mint ha a’ Tsászár jelen lévén maga mondaná, és tselekedné mind azokat, akar jok, s’ akar gonoszok, legyenek: de azért ellenben a’ Tsászárnak minden szavai és tselekedetei, s’ méltóságos <i>titulussi</i> nevével egygyütt nem tulajdonittatnak ő neki és nem mondhatja ezt maga felől <i>nota</i> nélkül: „En vagyok a’ III. Ferdinand, a Romaiaknak Tsászárok, Német, Magyar, Tseh országoknak királyjok, etc. ki meghallottam az én hiveimnek sok panaszikot, meg érttem minden nehézségiket, és jöttem, hogy őket ellenek megoltalmazsam”, etc. Igen volna követ uramtól ha így beszélene.” ⁵⁸
--	--

A politikai metaforák rendszerszerű, komplex megjelenése igényli, hogy szerepüket megvizsgáljuk. A dolgozatomban bemutatott politikai metaforák megjelenése a *Titkok titkában* és a prédikációkban újdonságnak mondható, Geleji Katona tudatosan és rendszerszerűen alkalmazza ezeket minden művében, ahol és amikor alkalma nyílik rá. A metafora argumentációra és illusztrációra való felhasználásának ötletét azonban el kell vitatnunk tőle. Feltehetően Enyedi Györgytől veszi át, de azt is meg kell jegyeznem, hogy sem az *Explicationes Locorum Veteri et Novi Testamenti* című műben, sem a Toroczkai-fordításban nincs arra példa, hogy továbbfejlesztenék a metaforát olyan módon, ahogyan ezt Geleji Katona és Medgyesi tették műveikben. A Medgyesi-mű korábbi, ezért ez lehetett a minta Geleji Katona számára. Arról nincs információnk, hogyan került ez az egyszer előforduló metafora argumentációs eszközként Medgyesi művébe. Az is előfordulhat, hogy angol mintát adaptált. Ezt a lehetőséget sem zárhatjuk ki, hiszen Medgyesi gyakran

⁵⁷ RMK I, 701 – RMNy 1826, 135–136.

⁵⁸ RMK I, 772 – RMNy 2103, 322.

alkalmazza ezt a módszert. A szóba jöhető források számbavétele a későbbiek feladata. A legkézenfekvőbb azonban az, hogy Medgyesi Enyedi példáit fejlesztette tovább az általa megszokott, bevált angol minták alapján.